

Торчинська Тамара Анатоліївна,

*к. п. н., доц. кафедри фахових методик та інноваційних технологій у
початковій школі УДПУ імені Павла Тичини*

Гарачук Тетяна Володимирівна,

*к. п. н., ст. викл. кафедри фахових методик та інноваційних технологій у
початковій школі УДПУ імені Павла Тичини*

РОЗВИТОК ЧИТАЦЬКОЇ САМОСТІЙНОСТІ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЛІТЕРАТУРНОГО ЧИТАННЯ

Духовне відродження українського народу неможливо уявити без животворного впливу рідної літератури на формування основ національної свідомості, адже література – один із активних чинників суспільного виховання.

Сформованість навичок самостійної роботи з книжкою є однією з передумов інтелектуального й духовного розвитку особистості, проблема розвитку читацької самостійності учнів початкової школи стала особливо актуальною в наш час.

Аналіз науково-методичної, навчальної та художньої літератури кінця ХІХ - початку ХХ століття дозволив зробити висновок, що проблеми виховного впливу художньої літератури на особистість школяра-читача набули в той час не лише педагогічного, але й соціального характеру: вони хвилювали не лише вітчизняних учених і методистів, а й прогресивних педагогів, письменників та громадських діячів. Вважаючи читання важливим засобом активізації пізнавальної діяльності учнів та джерелом їхнього духовного розвитку, вагомий внесок у розв'язання проблем формування читацької самостійності зробили І. Франко, Л. Українка, О. Пчілка, С. Русова, Т. Лубенець, М. Драгоманов та ін.

Учені-методисти розглядали літературу як скарбницю духовних надбань людства, порушували питання про необхідність керування домашнім читанням учнів, вважали за необхідне координувати зусилля сім'ї та школи з метою розвитку читацьких інтересів школярів. Багато основоположних думок тогочасної методики читання використовується під час організації позакласної роботи з

книгою й тепер.

Особливої актуальності набула багатогранна творчість видатного українського вченого й педагога В. Сухомлинського, який у численних працях, звертаючи увагу на велику роль художньої літератури у формуванні особистості молодшого школяра, підходив до уроків позакласного читання не тільки із загальноосвітніх позицій, але й із пізнавальних та виховних. Особливо важливе значення, на думку вченого, має рівень підготовки вчителя до проведення уроків читання. Ввести кожного учня в світ книжки, виховати любов до неї, зробити книжку «провідною зіркою» в житті дитини зможе лише той учитель, у житті якого книжка теж займає важливе місце.

Залучити дитину до світу книг допоможуть уроки позакласного читання основне завдання яких – організувати цілеспрямоване самостійне читання учнями різноманітної навчальної (художньої, науково-пізнавальної) літератури для дітей, поглибити знання, виховати любов до читання, розширити пізнавальні інтереси і нахили школярів.

Позакласне читання ґрунтується на знаннях і вміннях, здобутих учнями на уроках класного читання. Успіх позакласного читання залежить передусім від сформованості навичок читання вголос і про себе. Без цього виконати програмні вимоги до позакласного читання неможливо. Крім того, уроки класного читання розвивають у дітей таку якість, як свідомість читання, без чого не уявляється ефективна робота над вихованням активного читача. Нарешті, позакласне читання спирається певною мірою й на ту любов до книги, яка виховується в дітей під час роботи над художніми творами на уроках читання.

Однак уроки позакласного читання мають свої специфічні навчально-виховні цілі. Полягають вони в тому, щоб забезпечити систематичне ознайомлення з широким колом кращих книг для дітей; допомогти учням засвоїти загальні особливості та закономірності, за якими групуються книги й упорядковується їхня різноманітність; навчити дітей вільно й безпомилково знаходити необхідну книгу, визначати своє коло читання. Іншими словами, головне завдання уроків позакласного читання в початковій школі – виховання

активних читачів шляхом розвитку читацької самостійності молодших школярів.

Цілеспрямоване навчання дітей правильної читацької діяльності й виховання в них доцільних читацьких звичок у процесі безпосереднього вивчення (сприймання) книг-об'єктів із доступного кола читання здійснюється спочатку під керівництвом учителя, потім – під його контролем і, нарешті, без учителя, за допомогою самих книг. Ця система читацької підготовки реалізується через проведення уроків позакласного читання і передбачає формування основ особистісної якості – читацької самостійності.

Читацька самостійність характеризується наявністю в читача мотивів, що змушують його звертатися до книг і системи знань, умінь, навичок, які дають йому можливість із найменшою затратою часу й сил реалізувати свої бажання у відповідності з суспільною й особистою необхідністю. Об'єктивним показником читацької самостійності школяра варто вважати стійку необхідність і здатність читати книги за усвідомленим вибором, із застосуванням у процесі читання всіх знань, умінь та навичок, якими він оволодів до спілкування з книгою.

Зовнішнім проявом мінімального рівня сформованості в читача будь-якого віку основ читацької самостійності (а значить, і типу правильної читацької діяльності) є знання широкого кола доступних книг і – як наслідок – інтерес до книг, здатність вибрати для себе книгу «до душі» й прочитати її з максимально можливим для нього освітньо-виховним ефектом, а також наявність у кожній галузі читання своїх читацьких переваг.

Отже, тип правильної читацької діяльності – це той механізм, який визначає органічність входження книги в життя читача, тому, якщо основи його закладені, він має тенденцію до необмеженого вдосконалення у процесі читання книг. Якщо ж під час молодші школярі оволодівають не типом правильної читацької діяльності, а лише її окремими аспектами, то як би добре не було поставлене навчання, воно не викличе в дітей інтересу до самостійного вибору й читання книг, і вплив книжкових багатств на особистість буде випадковим, незначним.

Чим складніша навчальна діяльність, якою повинні оволодіти діти, тим чіткіше повинен уявляти програму навчання вчитель. Сучасна методична наука

пропонує розвивати читацьку самостійність молодших школярів, дотримуючись своєрідних етапів навчання. Етапи навчання школярів-читачів – це сходинки, якими діти оволодівають під час засвоєння призначеного для них кола книг, формування інтересу до їхнього читання, уміння в них орієнтуватися, бажання й звички до них звертатися. Ці етапи менше всього пов'язані з віком дітей, але безпосередньо залежать від рівня оволодіння технікою читання, вміння слухати, сприймати й відтворювати прочитане в своїй уяві. Звідси їх назва: підготовчий, початковий, основний, завершальний. Етапи розрізняються: а) завданнями й умовами навчання; б) структурою уроку; в) характером постановки й розв'язання навчальних ситуацій.

Провідну роль у вирішенні проблеми розвитку читацької самостійності молодших школярів відіграють два компоненти: 1) рівень підготовки вчителя до проведення уроків позакласного читання; 2) ефективність уроків позакласного читання як основної форми керівництва самостійним дитячим читанням. Перший компонент дидактичної моделі – підготовка вчителя до проведення уроків позакласного читання. Другий компонент – підвищення ефективності уроків позакласного читання – передбачає створення на цих уроках оптимальних психолого-педагогічних та методичних умов для розвитку читацької самостійності учнів.

Висока ефективність цієї системи досягається внаслідок врахування цілого ряду оптимальних психолого-педагогічних та методичних умов, серед яких особливо важливими виявилися такі:

- формування навичок читацької самостійності забезпечується, в першу чергу, цілеспрямованою діяльністю педагога, який головну мету кожного уроку позакласного читання вбачає у вихованні школярів-читачів, у розвитку їхніх навичок користування книжкою й орієнтації в книжковому «морі»;
- на кожному уроці позакласного читання учні вводяться в книжкове середовище, в такі ситуації та види творчої діяльності, які сприяють збудженню інтересу до книжки, розвивають навички користування нею, формують читацьку самостійність.